

PAWEŁ F. NOWAKOWSKI

Instytut Kulturoznawstwa
Akademia Ignatianum w Krakowie

Kobiety symbol apokaliptyczny w reformatorskiej interpretacji – Wielka Nierządnicą i *Výklad na Zjevení svatého Jana* Jakoubka ze Stržbra

Husycy myśliciele i kaznodzieje chętnie sięgali do symboliki biblijnej. Doskonale nadawała się ona do zobrazowania trudniejszych idei, skupienia uwagi na szczegółach przedstawianych kwestii czy wreszcie do tworzenia pozytywnych i negatywnych skojarzeń. Ten ostatni zabieg skutkował zazwyczaj jednoznacznością przekazu – symbolu używano nie po to, by rozwozić się w niuansach, ale by zastąpić dyskurs jasną i jednoznaczną identyfikacją. Wbrew pozorom jednak, o ile użycie jakiegoś symbolu pozwalało na wzbudzanie emocji bezwzględnie negatywnych lub równie silnie pozytywnych, o tyle próba wprzęgnięcia go do jednolitego wyводу sprawiała nieraz trudności. Doskonały w tym względzie jest przykład Antychrysta, który funkcjonuje nader często i zawsze negatywnie w husyckich tekstach, ale którego poszczególni reformatorzy widzieli nieco inaczej, tylko w niektórych aspektach osiągając jedność opinii¹. Jeszcze bardziej trudności te widoczne są na przykładzie Nierządnicą Babilońskiej, barwnej figury z 17 i 18 rozdziału Apokalipsy. Kobieta, która jest jednocześnie personifikacją występku i władzy, musiała wzbudzić zainteresowanie reformatorów. To przecież stan moralny chrześcijan i przeplatanie się porządku duchowego z wykonywaniem władzy świeckiej stały się przedmiotem ich pierwszej krytyki. Już więc Jan Hus w traktacie *De Ecclesia* wskazał na trop, którym pójda jego duchowi spadkobiercy. W wezwaniu do wyjścia z Babilonu i unikania grzechów Nierządnicą można było odnaleźć uwspółcześnienie symbolu². Hus nie pozostał osamotniony. Rozognienie nastrojów, jakie zapanowało w czasie rewolucji husyckiej, sprzyjało przywoływaniu takich symboli. Wielka Nierządnicą

¹ E. Michálek, *Antikrist – klíčové slovo v jazyce doby husitské*, „Husitský Tábor”, 4 (1981), s. 110-112.

² M.J. Hus, *Tractatus de Ecclesia*, red. S. Harrison Thomson, Praha 1958, s. 217; por. J. Hus, *O Kościele*, tłum. K. Moskal, Lublin, 2007, s. 226.

jest więc obecna w manifestach tego okresu³. Nie unikają jej również Husowi następcy, przywołując czasem w swoich tekstach i wystąpieniach. Odniesienia takie można znaleźć u Jakoubka ze Stříbra, nieco miejsca poświęca tej postaci w swoim traktacie o bestii także Petr Chelczycki⁴. Dość zawołowane i nieliczne wzmianki czyni także w *Postylli* Jan Rokycana⁵.

Omówienie wszystkich tych przykładów przerasta ramy jednego rozdziału, dlatego mając w pamięci dokonania innych, warto skupić się na pogłębionej analizie Wielkiej Nierządnic, która pojawia się w traktacie *Výklad na Zjevení svatého Jana* Jakoubka ze Stříbra. Jego dzieło pozwala bowiem na dostrzeżenie tego, jak ów kobiecy symbol apokaliptyczny kształtował się w fazie rewolucji husyckiej. Liczne wzmianki budują obraz nie tylko samej definicji, ale także prób wykorzystania symbolu w zilustrowaniu zagadnień, które stanowią dla reformatora istotne kwestie. Dlatego w wyborze to właśnie Jakoubek zasługuje na dokładniejsze przybliżenie.

Jakoubek i jego dzieło

Wykład Apokalipsy stanowi zwarte, bardzo obszerne dzieło, obejmujące 22 rozdziały, co odpowiada biblijnej księdze. Został wydany przez Františka Šimka w latach 1932-1933 w dwóch tomach z obszernym wstępem. Po dyskusjach dotyczących autorstwa pracy (V. Flajšhans, F.M. Bartoš, F. Šimek) uznano, że jest ona dziełem Jakoubka ze Stříbra, ucznia i współpracownika Jana Husa⁶. Debatowano także nad okresem powstania dzieła, choć nie ma wątpliwości, że musiało ono zostać napisane w latach dwudziestych XV w.⁷ Dokładniejsze określenie daty powstania spotkało się ze zróżnicowanymi opiniami, wydawca książki przychylił się do okresu 1420-1422⁸. W treści można odnaleźć odniesienia czasowe (wspomnienie soboru w Konstancji) czy aluzje

³ *Husitské manifesty*, red. A. Molnár, Praha 1980, s. 112-113. Obraz Nierządniczy przywołuje *Manifest Starého i Nowego Míasta Praskiego* z 1421 r.

⁴ *Čítanka Petra Chelčického*, wyd. K.J. Obrátil, Brno 1925, s. 126-129.

⁵ J. Rokycana, *Postilla*, red. F. Šimek, t. 2, Praha 1929, s. 632-633 i n.

⁶ F. Šimek, *Úvod*, w: Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, red. F. Šimek, t. 1, Praha 1932, s. IX-X.

⁷ F.M. Bartoš, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925, s. 64.

⁸ F. Šimek, *Úvod*, w: Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, s. XI.

do sytuacji obecnej (naruszenia majątków kościelnych na początku rewolucji), które pozwalają sytuować postyllę w ostatniej dekadzie życia Jakoubka (zm. 1429).

Autor dzieła jest znany jako propagator praktyki utrakwistycznej w Czechach oraz główny teolog reformatorski po śmierci Husa⁹. To jego nastawienie da się dostrzec w treści komentarza wszędzie tam, gdzie pojawia się symbolika krwi czy kielicha. Widać też mocne zantagonizowanie stron sporu kościelnego. Apokalipsa w ujęciu Jakoubka rozgrywa się wewnątrz chrześcijaństwa, to ten spór staje zawsze przed jego oczami¹⁰.

Wielka Nierządnicza w dziele Jakoubka

Wielka Nierządnicza, choć jest symbolem barwnym, przemawiającym do wyobraźni, sprawia jednak reformatorom niemały kłopot w interpretacji. Łatwiej jest bowiem pokazać ją za pomocą innych obrazów, niż podjąć próbę jasnej definicji. Bardzo często więc od definiowania uciekano, zadowolając się aluzjami i sugestiami. Jakoubek również ucieka się do porównań – ukazuje Nierządnicę jako Jezebel, Babilon, a także fałszywą oblubienicę Chrystusa, ale podejmuje też próbę wyjaśnienia symbolu. Wielka Nierządnicza to jego zdaniem zgromadzenie złych władców ustanowionych nad ludem. Owi rządzący cechują się miłością własną, łakną uznania ze strony świata i chcieliby być czczeni jak bogowie:

⁹ Wśród wielu pozycji na temat Jakoubka ze Stríbra można wyróżnić kilka grup. Z nowszej literatury zwraca uwagę zwłaszcza opracowanie zbiorowe poświęcone różnym zagadnieniom związanym z pisarstwem praskiego teologa: *Jakoubek ze Stríbra. Texty a jejich působení*, red. O. Halama, P. Soukup, Praha 2006; P. de Vooght, *Jacobellus de Stríbro († 1429). Premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972; F.M. Bartoš, *M. Jakoubek ze Stríbra, druhý zakladatel husitství*, „Jihočeský sborník historický”, 12 (1939), s. 1-14. Do ujęć bardziej popularnych należą prace: F.M. Bartoš, *Bojovníci a mučedníci*, Praha 1946, s. 16-21; tenże, *Několik postav z českých dějin*, Praha 1941, s. 30-49; F.M. Bartoš poświęcił też szczegółowe studia niektórym z pism Jakoubka (*Betlemská kázání Jakoubka ze Stríbra z let 1415-1416*, „Křesťanská revue. Theologická příloha”, 20 (1953), s. 53-65, 114-122; *Jakoubkova Betlemská postila z prvního roku revoluce 1419-1420*, „Křesťanská revue. Theologická příloha”, 19 (1952), s. 119-127).

¹⁰ Na taki aspekt wskazuje też badaczka husyckiej apokaliptyki i poglądów eschatologicznych: P. Cermanová, *Jakoubkův a Biskupcův Vykład na Apokalypsus. Porovnání s důrazem na interpretaci antikristovského mytu*, w: *Jakoubek ze Stríbra. Texty a jejich působení*, red. O. Halama, P. Soukup, Praha 2006, s. 209-227.

„Jesti t pak nevěstka shromáždění zlych zprávcuov, vystavených nad lidem, kteříž čest milují a slávu od světa a za bohy chtí čtění býti”¹¹.

Autor poszerza wyjaśnienie, charakteryzując lud poddany władzy złych rządzących. Jest to lud chłodny, ostudzony z wiary Bożej, zamrożony w grzechach. Do takiego ujęcia skłania Jakoubka rozumienie symboliki wody, która studzi, a Nierządnicza siedzi przecież nad wodami (Ap 17, 15).

Poza tą zwięzłą definicją, która nie doczeka się w jego egzegezie większej konkretyzacji, Jakoubek posługuje się wspomnianymi symbolami, poświęca im więcej uwagi oraz emocji niż samemu zdefiniowaniu symbolu z rozdziału 17. Nie przeznaczają jej wyodrębnionej części (jak później w jednym ze swoich pism zrobił na przykład Petr Chelczycki), ale rozsiewa w całym tekście kilkadziesiąt wzmianek i wtrąceń, po których wyłuskaniu można się dopiero pokusić o analizę jego spojrzenia na apokaliptyczną postać.

Jezabel

Wielka Nierządnicza jako symbol kobiecy jest ukazywana za pośrednictwem innego kobiecego symbolu, czyli królowej Jezabel. Starotestamentowa władczyni, żona króla Achaba, niosła ze sobą kilka zachowań i cech wzbudzających niechęć wśród wiernych Narodu Wybranego. Była cudzoziemką, co samo w sobie mogło nie być tak obciążające, bo Izrael w swojej historii miał przykłady cudzoziemskich kobiet, które dobrze się dlań zasłużyły (jak choćby Rachab czy Rut), ale niosło ze sobą zagrożenie obcymi wpływami w kulcie Jahwe. Faktycznie, Jezabel była czcicielką Baala i Aszery, dwóch bóstw, których kult zwalczali prorocy Izraela. W Starym Testamencie najbardziej rzuca się w oczy jej dążenie do wprowadzenia kultu Baala wśród Izraelitów i sposób, w jaki tego próbowała dokonać. Z jej nakazu zabijano proroków Jahwe. Została więc zapamiętana jako prześladowczyni prawych sług Boga i promotorka fałszywych kultów. Ostatecznie jej działanie nie przyniosło pożądanych rezultatów, sama Jezabel zginęła wyrzucona przez pałacowe okno, jej szczątki zostały stratowane i rozszarpane przez zwierzęta (2 Krl 9, 30 i n.).

Królowa – prześladowczyni wiernych Panu, którą mimo przejściowych sukcesów i władzy czeka marny koniec, dobrze oddawała zamysł autora Apokalipsy, który wprowadził jej postać we fragmencie określanym jako List do Kościoła z Tiatyry (Ap 2, 20-23). Zarysowane tu cechy królowej doskonale odpowiadają

¹¹ Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, red. F. Šimek, t. 2, Praha 1933, s. 56.

Wielkiej Nierządniczy, która pojawia się w rozdziale 17. To właśnie z tego porównania czerpie Jakoubek, który rozwija obraz odwracającej od prawego wyznawania wiary, pełnej przemyślnego fałszu Nierządniczy, przypominając jednak o jej ostatecznej klęsce: „[...] Ta t jest jako vocas drači, kterýž třetí stranu hvězd táhne s nebe, když, čistý a svatý život sprvu vedauce, v hlubinu hřiechuov upadají a jako žena nevěstka bývají. Ti t sau žena Jezabel, o kteréž v Zjevení II. Andělovi se oznajmuje, totiž zprávcóm, kazatelóm, aby nedopúštěli ženě Jezabelce kralovati a svozovati služebnikuov Páné, kteráž smilní, když srdcem svým se od Krista Pána k tomuto světu obracuje”¹².

W innym miejscu autor dokonuje pewnego przeskoku, tłumacząc, że Jezabel to Babilon z centralnego dla tych rozważań rozdziału 17 Apokalipsy, a ten utożsamia z soborem w Konstancji. Nie wdając się w szczegóły, zarysowuje husycką wykładnię tej kościelnej instytucji. Sobór więc pod pozorem zgromadzenia chrześcijańskiego i niektórych uczynków obraca je ku swojej chwale, co jest rodzajem rozpusty nie tylko duchowej, ale i cielesnej. Wykorzystuje ramię świeckie przeciw wiernym chrześcijanom. Jakoubek wspomina też oczywiście, że przy pomocy króla węgierskiego (Zygmunta Luksemburskiego) sobór w Konstancji „przyprawił wielu o śmierć”, co jest oczywiście aluzją do losu Jana Husa i Hieronima z Pragi. Podsumowaniem tych rozważań jest potwierdzenie, że Jezabel jest figurą tej Nierządniczy, czyli złego duchowieństwa: „Protož Jezábel znamená duši tu, kteráž pod jménem křesťanským miluje svět, ozdobujíc se některými skutky dobrými aneb dary božskými, všecy ty dary chtějíci obrátiti k své chvále. Protož kněžstvo bludné, bohaté jest spolu jedna Jezábel, kteráž níže (v kapitole XVII.) nazývá Babyloem”¹³.

Babilon

Autor Apokalipsy napisał, że czoło Wielkiej Nierządniczy zostało opisane imieniem – „Wielki Babilon, macierz nierządnic i obrzydliwość ziemi” (Ap 17, 5). Zgodnie z tym wskazaniem komentatorzy łączyli samą postać z Babilonem, także różnie rozumianym¹⁴. Jakoubek prowadzi dość długie rozważania nad

¹² Tamże, s. 64.

¹³ Tamże, t. 1, s. 129.

¹⁴ W przypadku husytów miana Babilonu doczekała się ze strony radykałów taboryckich np. Praga, a broniący jej Jan Přebibras nie wahał się porównać jej do nowego Jeruzalem, zob.

znaczeniem pojęcia „macierz cudzołóstwa”, odnosząc się do losów i Jerozolimy, i Cesarstwa Rzymskiego (przez Rzym nie rozumie bowiem naturalnie samego miasta). Ponownie centralnym punktem tych refleksji jest odwrócenie się od prawdy i wiary, Babilon w jego ujęciu skupia w sobie więc wszystko to, co składa się na apokaliptyczne symbole Nierządnic, ale też i obu bestii występujących w tej księdze¹⁵.

Ujęcie historyczne nie jest jedynym, które proponuje reformator. W zupełnie innym miejscu podkreśla ponadczasowe znaczenie tego określenia. Babilonu nie należy rozumieć literalnie jako dawnego pogańskiego imperium, ale w sensie duchowym – Babilon występuje między chrześcijanami: „[...] Nenie zajisté toto vidění o Babylonu pohanském, ale o Babylonu duchovním, kterýž mezi křesťany vidien jest a má Tajemství napsané na čele”¹⁶. Wątek ten pojawia się następnie parokrotnie, a Jakoubek próbuje rozwijać własne rozumienie „duszy babilońskiej”. Uważa za takie te dusze chrześcijańskie, które dały się zwieść. Znając Boga – nie czciły go jak Boga, otrzymały wiele darów, ale popadły w pychę i nie poddały się pokucie. Tajemnicze imię, czy znamię na czole, o którym można przeczytać w Apokalipsie, autor tłumaczy jako grzechy, które pozbawia te dusze królestwa niebieskiego. W dalszej interpretacji Jakoubek pozwala sobie nawet na jasne określenie, jakich dóbr „dusze babilońskie” zostaną pozbawione w sytuacji odwrócenia się od Boga. Po pierwsze, nie będzie im dane mieć udziału w radości tego świata. Jest to ciekawe stwierdzenie, wskazujące na to, że dla reformatora nie istnieje tak radykalny rozdział między światem doczesnym i wiecznym, który nakazywałby mieć w pogardzie wszystko, co doraźne. Ponadto trąba Boża nie będzie trąbić dla takich dusz, co autor tłumaczy jako pozbawienie słowa Bożego na pociechę. Wreszcie jasna konkluzja, wynikająca z przyjętej deklaracji – „dusze babilońskie” będą pozbawione chwały niebieskiej: „A takový Babylon trojiego dobrého zbaven bude: jedno radosti tohoto světa; druhé trauba boží nebude jum trůbiti, totiž slovo boží nebude dáno jemu ku potěšení; třetíe zbaven bude slávy věčné nebeské, aniž najměnie kruopě bude jemu dána”¹⁷.

W. Iwańczak, *Babilon czy Jeruzalem. Praga w literaturze i propagandzie czasów husyckich*, „Przełęcz Historyczny”, 84 (1993), z. 3, s. 280.

¹⁵ Tamże, s. 605.

¹⁶ Tamże, t. 2, s. 189.

¹⁷ Tamże, s. 191.

Trzecia, eschatologiczna wizja dopełnia się ponownie odniesieniem do cytatu z Apokalipsy (18, 20) o sądzie nad Babilonem. Czeką je tu cierpienie w mękach¹⁸.

Bardzo ciekawie rysuje się właśnie to zestawienie dóbr duchowych, które wymienia Jakoubek. Aż dwa z nich dotyczą codzienności: radość i pociecha w słowie Bożym są elementami chrześcijańskiego życia, choć dotyczą różnych stanów emocjonalnych. Dopiero trzecie odnosi się do rzeczywistości przyszłej. Potęga duchowego Babilonu, jego zwodnicza moc i grzeszność, stawiają więc człowieka w marnym położeniu już w tej chwili, w której żyje, a nie tylko na końcu czasów. To akcent, który u Jakoubka rysuje się wyraźniej niż w samej Apokalipsie.

W opisie Babilonu u Jakoubka można się doszukać wpływów myśli Jana Husa. Zbieżność między reformatorami jest widoczna w miejscu, w którym mowa o postawie wiernych i prawych chrześcijan. Jakoubek nazywa świętymi tych, którzy opuścili owo miasto-nierządnicę i wyszli z niej oraz reprezentowanego przez nią świata. To zachowanie oczywiście powoduje reakcję nienawiści, skutkującą męczeństwem, co symbolizuje upajanie się krwią przez Nierządnicę: „[...] tato cizoložnice nenávidí svých bližních, a kto nenávidí bratra svého, vraždělník jest a takoví královstvím božím nebudau vládnauti, a krví svatých opila se jest”¹⁹.

Hus ujmował tę kwestię podobnie, nawołując w *De Ecclesia*, aby chrześcijanie wyszli z niej (tj. z Babilonu-nierządnicy), aby nie mieć udziału w jej grzechach. Jest to bezpośrednie nawiązanie do Apokalipsy (18, 4), które w swojej wymowie łączy obu myślicieli: „[...] Unde Apoc. XVIII, 4 seq., dicit Johannes: Et audivi aliam vocem de celo dicentem: Exite de illa, scilicet Babilonia, id est congregacione mala, que cecidit a gracia dei per peccatum, popule meus, et ne participes sitis delictorum eius, et de plagis eius non accipiatis. Quoniam pervernerunt peccata eius usque ad celum. Rogemus deum, ut nos dignetur in sua conservare comunicacione et ab illicita custodire”²⁰.

¹⁸ Tamże, s. 197.

¹⁹ Tamże, s. 148.

²⁰ J. Hus, *Tractatus de Ecclesia*, s. 217; tenże, *O Kościele*, s. 226. Wezwanie to pada u końca rozdziału XXII *De Ecclesia*, który poświęcony jest rozważaniom o ekskomunikacji i udziale w różnych społecznościach. Jego wymowa jest zbieżna z tym rozumieniem prawych i zwodniczych społeczności, w świetle których Jakoubek uznał potem za Babilon sobór w Konstancji.

Fałszywa oblubienica Chrystusa

Babilon, przez skojarzenie z pogańskim imperium, zaciera nieco kobiecy rys symbolu, o którym mowa, ale Jakoubek zdaje się go mieć stale przed oczyma. Jego oryginalnym wkładem w wyjaśnianie znaczenia apokaliptycznego opisu jest ujęcie postaci z 17 rozdziału Apokalipsy jako fałszywej oblubienicy Chrystusa. Autor *Výkladu na Zjevení* stosuje tę figurę kilkakrotnie, za każdym razem jednak w zniuansowanych odcieniach znaczeniowych. Na przykład w jednym miejscu pisze o odpłaceniu niewieście, która przestała być żoną (czy też oblubienicą) Chrystusa²¹. W innym znów potępia tych, którzy mając dary wiedzy i mądrości, wykorzystują je dla swojej chwały, porównując ich do Nierządnic, która „miała być oblubienicą Chrystusa”, ale jest niewierna i nieczysta: „[...] Jiní sau, kteříž dary mají duchovní, umění a maudrost, kteřížto lid zpravují a chvály vlastní hledají a na kteréž sláva patří; ti t' sau nevěstka: kteréž měla býti nevěsta Kristova, učiněna jest nevěstka nevěrna a nečistá”²².

Najbardziej dobitnie o dostrzeżanym przez niego fałszerstwie świadczy chyba znajdujący się w zupełnie innym miejscu *Výkladu...* fragment, w którym Jakoubek imituje swoim stylem samą Apokalipsę: „widziałem kobietę, która posadziła się na stolcu niewiasty Chrystusowej, udając ją i Bożą kobietę, która się posadziła na bestii i ozłociła i upiła cały świat, a imię jej tajne, na czole duchowe, wypisane: Babilon wielki, macierz wszelkiego cudzołóstwa”²³.

Tym razem wskazuje się nie tyle na odstąpienie, odejście od wierności Chrystusowi, czy niegodność dostąpienia łaski i zaszczytu bycia Jego oblubienicą, ile uzurpację i fałszerstwo. To bardzo istotny fragment, który zaznacza linię argumentacyjną w późniejszych sporach religijnych.

Jakoubek, rysując wizerunek fałszywej oblubienicy, czerpie z tradycji biblijnej i kościelnej. Odnosi się do starotestamentowego przykładu z Pieśni nad Pieśniami, gdzie relację Oblubienica i Oblubienicy odczytywano metaforycznie jako więź między Bogiem i Narodem Wybranym. Ten piękny obraz św. Paweł dostosował do relacji Chrystusa i Kościoła w Liście do Efezjan (Ef 5, 21-33). Od czasów apostołskich był więc stosowany w znaczeniu pozytywnym. Teologię „oblubienicy Chrystusa” w odniesieniu do Kościoła rozwijano w okresie patrystycznym, poważnie traktował ją i był do niej przywiązany na przykład

²¹ Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, t. 2, s. 289.

²² Tamże, s. 90.

²³ Tamże, s. 289 (tl. fragmentu P.F. Nowakowski).

Tertulian²⁴. U Cypriana z Kartaginy da się natomiast dostrzec, że nie może być nieskalaną i skromną oblubienicą ta, która dopuszcza się cudzołóstwa²⁵. Ten sam symbol nabierał więc wymowy także polemicznej, służąc w sporach rozłamowych. Średniowiecze jeszcze rozwinęło tę alegorię, która stała się bardzo popularna. Komentujący Biblię chętnie podejmowali obie pełne symboliki księgi – Pieśń nad Pieśniami i Apokalipsę²⁶. *Vera sponsa Christi* była więc symbolem znanym, rozumianym eklezjalnie (choć indywidualne odniesienia, na przykład do profesji zakonnej jako zaślubin z Chrystusem, były także powszechne). W okresie polemik religijnych, mających na celu określenie, która grupa pozostaje przy prawdzie Chrystusowej, a która od niej odchodzi, *sponsa Christi* zaczęła nabierać także takiego właśnie znaczenia, jakiego pierwociny można dostrzec już u Cypriana z Kartaginy. Dla husytów termin ten okaże się niezwykle istotny już po śmierci Jakoubka, w czasie sporu o kompaktaty. Wówczas sformułowanie to rozumiano tak polemicznie, jak to zarysował w omawianym dziele Jakoubek – Kościół odrzucający utrakwizm nie jest prawdziwą (*vera*) oblubienicą Chrystusa²⁷. W świetle wykładni promotora utrakwizmu stawało się jasne, za jaką oblubienicę uważali go husyci.

Cechy symbolu

Apokaliptyczna Nierządnicza wymagała nie tylko wyjaśnienia przez definicję lub desygnację, ale także poprzez objaśnienie symboli, którymi opatrzył ją autor ostatniej księgi biblijnej. Wspomniano już o roli imienia wypisanego na czole. Jakoubek rozwija myśl w tym kierunku, by pokazać dwie cechy Nierządnicy – rozpustę i hipokryzję. Pojawiające się w Apokalipsie imię Babilon uznaje za zewnętrzne i jawne, ale wyjaśnia, że jest także i inne – Sodoma, które oznacza grzech cielesny oraz duchowy, czyli hipokryzję. To drugie imię pozostaje ukryte, podczas gdy manifestuje się tylko Babilon: „[...] I die: «Kteréžto slovo

²⁴ D. Powell, *Tertullianists and Cataphrygians*, „Vigiliae Christianae”, 29 (1975), nr 1, s. 33-34.

²⁵ S. Th. *Caecilii Cypriani opuscula selecta : praecedit ipsius vita per Pontium ejus diaconum*, ed. H. Hurter, Editio quinta, t. 001, Sanctorum Patrum opuscula selecta ad usum praesertim studiosorum theologiae, Londini 1906, s. 76.

²⁶ E.A. Matter, *The Voice of My Beloved: The Song of Songs in Western Medieval Christianity*, Philadelphia 1992, s. 110-111.

²⁷ M. Lupáč, *Hádání o kompaktátech*, red. A. Císařová-Kolářová, Praha 1953, s. 13-14.

duchovně Sodoma» totiž tajně a skrytě, takže zevnitř má jiné jméno. Protož se potom pokládá: «Maje tajemství na čele Babylon» etc.²⁸.

Jakoubek zupełnie gmatwa natomiast sprawę rogów bestii, której dosiada apokaliptyczna Nierządnicza. Próbuje je tłumaczyć przy okazji wyjaśnienia rogów Baranka, a w innym miejscu łącznie z głowami samej bestii. Wydaje się, że autor ma spore problemy ze zrozumieniem symbolu lub też usilnie szuka dla niego jakiegoś dobrego desygnatu. Zwłaszcza nietrafiona i niejasna jest próba objaśniania głów przez duchy, a dziesięć rogów przez wielką władzę i moc świecką²⁹. Jest to najsłabszy punkt egzegezy, niestały i przez to nieprzekonujący.

Wśród elementów symbolicznych, związanych z Wielką Nierządnicą uwagę zwracają również wody, nad którymi zasiada. Jak już wspomniano, interpretuje się je jako podlegające władzy Nierządnicy ludy, a Jakoubek dodaje do tego objaśnienie związane z cechą wody – studzi wiarę w Chrystusa. Woda ma też jednak inne cechy, które przywołuje autor, rozwijając w różnych miejscach tę myśl. Jest przede wszystkim nieuchwytna, w ruchu, niestała – tak samo niestały jest lud, który żyje rozkoszami i cielesnością. Woda, gdy mamy na myśli rzekę, płynie ku morzu, podobnie jak życie ku śmierci: „Nebo jako potok prudký chvátá k místu mořskému, tak život náš k smrti; jedno množství odcházíe, druhé na to místo přicházíe”³⁰.

Wreszcie ciekawy, biblijno-liturgiczny sposób rozumienia symbolu wiąże się u niego z przemianą wody w krew. Jakoubek ponownie podkreśla dwa rozbieżne stanowiska. Zdolność przemieniania wody w Krew – Krew Chrystusa służy życiu, ale lud kierowany ku potępieniu wiąże się z inną przemianą – wówczas spłynie krwią (własną i prześladowanych świętych, wiernych Bogu męczenników): „[...] Protož obrátiti vodu, totiž lid tělesný, hříšný, v krev, totiž obrátiti k božiemu milování, k lásce, ku památce umučení Páně a krve Kristovy okušení pravému a živému, a také, aby lid ten studený jako voda byl hotovi pro Krista svú krev vyliti, a to é jest veliký dar, komuž Pán toho puojčiti ráčí [...] Ale nevěrní kteří sú, potupují. Také nad těmi mají moc obrátiti vody v krev, totiž aby nad těmi nevěrnými pomsta učiněna byla”³¹.

Nie ulega wątpliwości, że dla propagatora utrakwizmu niezwykle istotny musiał być kielich, który Wielka Nierządnicza trzyma w ręku. Warto przypomnieć,

²⁸ Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, t. 1, s. 435.

²⁹ Tamże, s. 505; także t. 2, s. 114.

³⁰ Tamże, t. 2, s. 56.

³¹ Tamże, t. 1, s. 423.

że puchar ów, według autora Apokalipsy, jest pełen obrzydliwości jej nierządu (Ap 17, 4). Jakoubek oczywiście zderza kielich Nierządniczy z kielichem Chrystusowym: „[...] O tom muože se pohleděti niže v kapitole XVII., kterak žena babilonská opojila krále a duše roznítıla, aby odešli od Krista. Hle, jiný koflík, jiný vinný kořen k vínu nežli Krustuov! Neb to víno nepřichází k úžitku viery a Kristovemu”³².

Podobnie jak w przypadku wody i krwi, skupia się na dualizmie pojęć. Wskazuje więc na dobry i zły napój, które mogą przynieść różne skutki. Kto pije z kielicha Nierządniczy – odsuwa się od wiary, odrywa od łączności z Chrystusem, porzuca skromność i czystość. Autor komentarza przestrzega też tych, którzy podsuwają ów zły napój przyjaciółom – czyniąc wyraźną aluzję do upajania władców przez Nierządnicę, co ukazano w Apokalipsie³³.

Ostateczny los Nierządniczy

Opis cech i elementów towarzyszących Nierządniczy, nawet jeśli miejscami zagmatwany i niespójny, ma prowadzić do jasnej konkluzji. Jakoubek w wielu miejscach przypomina o ostatecznym losie, jaki przewidziano dla niej w Apokalipsie. Najważniejsze zdanie z Apokalipsy (18, 21) o strąceniu kamienia w wodę, czyli zagładzie Wielkiej Nierządniczy, funkcjonuje czasem po prostu jako wtrącenie. Zasadniczą linią wyjaśnienia, pojawiającą się w paru miejscach, jest taka, która miesza wątek duchowy z politycznym. Jakoubek twierdzi, że Wielka Nierządnica symbolizująca próżniactwo, leniwe duchowieństwo, zajmuje się pozornie sprawami ducha, jednak jej działania mają w istocie na celu zaspokajanie żądz cielesnych i pragnień tego świata. By móc prowadzić swoją pokrętną działalność, dosiada bestii i opiera się na jej sile. Ta sytuacja nie będzie jednak trwała wiecznie. Zgodnie z wizją autora Apokalipsy (17, 16) Jakoubek przewiduje zrzucenie niewiasty z pleców bestii i jej rozszarpanie. Apokaliptyczną wizję opatruje własnym komentarzem. Uważa, że Nierządnica zostanie obalona przez zbydlęcony lud, jej majątek rozszarpany, a ona sama zostanie poraniona. Dodaje przy tym wymownie, „jak to jest poniekąd teraz w Czechach”: „[...] viděl, kterak ta zkažena bude zde v kráse, v štěstí, v panování a v moci od šelmy. A to dopauští Buoh, aby šelma svrhla s ní smilstvo, jakož bylo praveno svrchu,

³² Tamże, s. 634.

³³ Tamże, t. 2, s. 620-621.

totiž dal lidu ukrutnému, krvavému, tvrdému, aby zhovadile, bez lásky roztrhali a rozsápali jejie zbožie časné i duchovnie. Item viděl, kterak ta žena, kteráž vládla šelmau, mocně poražena jest, jakož poněkud to jest zřejmo v Čechách. Item, kterak šelma s ženau bez pokání odešla a zhanbena jest a ztracena a věčným ohněm dána”³⁴.

Výklad na Zjevení Jakoubka ze Stříbra nie zawiera systematycznie ujętej interpretacji Wielkiej Nierządnicy. Większość odniesień do niej jest rozproszona i można je odnaleźć jako wstawki, dopowiedzenia wtrącane przy okazji innych spraw. Podobnie jak większość pozostałych reformatorów, także tych, którzy spisywali swoje przemyślenia później, Jakoubek posługuje się raczej obrazami, przystosowując te, które znajduje w księdze biblijnej, do własnych wyobrażeń. Odnosi się przy tym do tych elementów, które w Apokalipsie występują w celu opisania postaci. Stara się wyłuskać i podkreślić spośród nich te cechy, które lepiej ilustrują jego zamysł. Na przykład Jezabel to dla niego symbol, który łączy zwłaszcza dwie cechy – rozpustę, czy też cudzołóstwo duchowe i cielesne, oraz odciąganie wiernych od prawdziwej wiary. Woda służy jako opis środka ostudzania wiary lub zamieniana w krew przywołuje prześladowania wiernych Chrystusowi. W tych miejscach, gdzie możliwości interpretacyjne tekst źródłowy zawęża (liczba rogów i głów), da się dostrzec najwięcej trudności i niespójności, z którymi boryka się autor *Výkladu...* Nierządnicą jest wreszcie przez niego ukazana jako fałszywa oblubienica Chrystusowa – w ten sposób Jakoubek wpisuje się polemicznie w rozwijaną od starożytności koncepcję Kościoła jako *vera sponsa Christi*. Ten aspekt będą podkreślać później kolejni przedstawiciele husytyzmu, zwłaszcza w sprawie sporu o kompaktaty. Jakoubek nie jest szczególnie oryginalny, stara się aluzyjnie rzutować zapisy biblijne na współczesną sytuację Czech i przewidywać przyszłość przy wykorzystaniu rozdziału 17 Apokalipsy. Trudno jednak oprzeć się wrażeniu, że Wielka Nierządnicą, choć jest dlań ważnym symbolem, to jednocześnie sprawia trudności interpretacyjne, z których autor wychodził z różnym powodzeniem.

³⁴ Tamże, s. 220-221.

Summary The female symbol of the Apocalypse in the reformist interpretation – the Whore of Babylon and the *Explanation on the Book of Revelation* by Jacob of Mies

The aim of the article is to show the Whore of Babylon as presented by Jacob of Mies in his *Výklad na Zjevení* (*Explanation on the Book of Revelation*). Jakoubek referred to the apocalyptic character frequently (close to 50 times in the whole of his work), but the remarks are scattered and it is not easy to gather them in one, coherent image. Instead of building a definition, he used biblical images (like Jezebel, Babylon) and exposed those features which let him explain his own vision of the figure. An important metaphor he uses is that of the false Christ's bride confronted with *vera sponsa Christi* – a concept very popular in the Middle Ages to describe relation between the Church and Christ. Jacob shows the Whore of Babylon as a hypocritical gathering of the clergy serving their own lust and needs, whose end is ineluctable and will be caused by a riot of the people once seduced and kept under their rule.

BIBLIOGRAFIA

ŽRÓDLA

- Hus J., *O Košcielen*, tłum. K. Moskal, Lublin, 2007.
 Hus J., *Tractatus de Ecclesia*, red. S. Harrison Thomson, Praha 1958.
Husitské manifesty, red. A. Molnár, Praha 1980.
 Jakoubek ze Stříbra, *Texty a jejich působení*, red. O. Halama, P. Soukup, Praha 2006.
 Jakoubek ze Stříbra, *Výklad na zjevení*, red. F. Šimek, t. 1-2, Praha 1932-1933.
 Lupáč M., *Hádání o kompakátách*, red. A. Cisařová-Kolářová, Praha 1953.
 Rokycana J., *Postilla*, red. F. Šimek, t. 2, Praha 1929.
S. Th. Caecilii Cypriani opuscula selecta : praecedit ipsius vita per Pontium ejus diaconum, ed. H. Hurter, Editio quinta. T. 001. Sanctorum Patrum opuscula selecta ad usum praesertim studiosorum theologiae, Londini 1906.

OPRACOWANIA

- Bartoš F.M., *Betlemská kázání Jakoubka ze Stříbra z let 1415-1416*, „Křesťanská revue. Theologická příloha”, 20 (1953).
 Bartoš F.M., *Bojovníci a mučedníci*, Praha 1946.
 Bartoš F.M., *Jakoubkova 'Betlemská postila z prvního roku revoluce 1419-1420*, „Křesťanská revue. Theologická příloha”, 19 (1952).

- Bartoš F.M., *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925.
- Bartoš F.M., *M. Jakoubek ze Stříbra, druhý zakladatel husitství*, „Jihočeský sborník historický”, 12 (1939).
- Bartoš F.M., *Několik postav z českých dějin*, Praha 1941.
- Cermanová P., *Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsou. Porovnání s důrazem na interpretaci antikristovského mýtu*, w: *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, red. O. Halama, P. Soukup, Praha 2006.
- Čítanka Petra Chelčického*, wyd. K.J. Obrátil, Brno 1925.
- Iwańczak W., *Babilon czy Jeruzalem. Praga w literaturze i propagandzie czasów husyckich*, „Przegląd Historyczny”, 84 (1993), z. 3.
- Matter E.A., *The Voice of My Beloved: The Song of Songs in Western Medieval Christianity*, Philadelphia 1992.
- Michálek E., *Antikrist – klíčové slovo v jazyce doby husitské*, „Husitský Tábor”, 4 (1981).
- Powell D., *Tertullianists and Cataphrygians*, „Vigiliae Christianae”, 29/1 (1975).
- Vooght de P., *Jacobellus de Stříbro († 1429). Premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972.